

XV. kötet.

1898. november 15.

IX. füzet.

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET BÖLCSELET-, NYELV- ÉS TÖRTÉNET-
TUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYA

SZERKESZTI

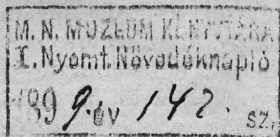
A SZAKOSZTÁLY VÁLASZTMÁNYÁVAL EGYETÉRTVE

Dr. SZÁDECZKY LAJOS

TITKÁR

Megjelenik 3—4 íven minden hó 15-én (jul. és aug. kivételével).

Előfizetési ára s a szakosztály évi tagdíja 3 forint.

KOLOZSVÁR

AJTAI K. ALBERT SAJTÓJA

1898.

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Márki Sándor</i> : Albert Mihály, az erdélyi szászok legnagyobb költője	477
<i>Dr. Versényi György</i> : Malom Luiza.	488
<i>Téglás Gábor</i> : Az erdélyi Érczhegység déli felének őskori védművei és legrégibb lakossága. (II. közl.)	499
A Bocskor-daloskönyv énekei. Közli: <i>Ferenczi Zoltán</i> . (III. közl.)	510
<i>Szeles János</i> : Székely-Udvarhely története. (III. közl.) Közli: <i>Szádeczky Lajos</i>	523

Különfélék.

A székely tört. pályadíj-alap története. <i>Kanyaró Ferencztől</i>	539
Cserey Mihály és Bethlen Kata egyházi adományai. <i>Kelemen Lajos</i>	540
A nyárad-karácsonyfalvi kokuszdió-pohárról. <i>Kelemen Lajos</i>	541
Gr. Esterházy János emlékezete.	542

Új könyvek:

— <i>Az erdélyi szászok irodalma a Honter-ünnepen</i>	543
— <i>Kolozsvár kereskedelme és ipara története Ürmössy Lajostól</i>	543
— <i>Lévay József költeményei</i>	544
<i>Erdélyi Múzeum-Egylet</i>	544

Felhívás taggyűjtésre.

Az „*Erdélyi Múzeum-Egylet*“ a folyó évvel 39. évébe lépett. Nagynevű alapítói (Mikó Imre gróf és társai) s az egész erdélyi társadalom a politikai elnyomatás nehéz napjaiban abból a célből alkották, hogy itt hazánk erdélyi részeiben védvára legyen a magyar nemzeti kulturának, második középpontja a magyar nemzeti tudományosságnak.

15 éve, hogy annak kebelében szakosztályunk megalakult s megindult az „*Erdélyi Múzeum*“: az egyetlen folyóirat az erdélyi részekben, mely a bölcsélet-, nyelv- és történettudomány művelésével és ismertetésével foglalkozik, fő tekintettel mindig Erdélyre.

Az Erd. Múzeum-Egylet mindent elkövet, hogy ezt a folyóiratát menél magasabb színvonalra emelje, s hogy az erdélyi részekre ezt valóságos irodalmi központtá tegye. Ebből a célból alakította át öt évvel ezelőtt negyedéves folyóiratát havi füzetekké.

Az erkölcsi siker, a szellemi támogatás örvedetesen növekszik, fokozódik; a közönség pártolása is mindinkább méltányolja az Erd. Múzeum-Egylet anyagi áldozatát, a mely lehetővé teszi, hogy tagtársainknak és előfizetőinknek a kiállítási költségek *fele árán* adhatjuk e füzeteket.

Hogy az Erdélyi Múzeum-Egylet ily nagy áldozatával a közönség érdeklődése is fokozódjék: felhívjuk és kérjük t. tagtársainkat, igyekezzenek az Erd. Múzeum-Egyletnek, s különösen szakosztályunknak híveket toborzani, tagokat gyűjteni, az „*Erdélyi Múzeum*“-ot ismerőseik között ismertetni, terjeszteni, s előfizetésre ajánlani.

Ez a legolcsóbb tud. folyóirat Magyarországon, melynek költségeit a szakosztály tagjai felerészben sem viselik.

ERDÉLYI MÚZEUM

XV. kötet.

1898.

IX. füzet.

Albert Mihály.

— Az erdélyi szászok legnagyobb költője. —

A magyar közönség talán csak onnan ösmeri *Albert Mihály* nevét, hogy a szászok Segesvárt a Petőfi Sándor szobrával egyidőben ő-neki is országos adakozás útján kívántak szobrot állítani. Irodalmunknak régi mulasztása, hogy nem kíséri kellő figyelemmel a hazai nemzetiségek irodalmi és tudományos törekvéseit; ez az oka, hogy Albert, a szászok legnagyobb költője, a magyarok előtt ismeretlen maradt. Pedig elolvashatnánk azt a kötetet, melyet *Schullerus* Adolf legújabbán az ő életéről s költészetéről írt,¹ a magyarok is szívesen leteszik koszorújukat a szász költő szobrára, ha odavésik is talapatára Albert egyik drámájából:

„Hier stirbt der Deutsche nicht, darauf vertraut!“

Mert hiszen ott van a szászok esküjében:

„Dem *König* Treue ohne Wank und Wandel!

Dem *Land*, dem *Boden* Treue immerdar!

Und Treue immerdar dem *eigenen Volke!*“

„A kik tavat és mocsarat szárítani jöttek ide, fejszét is hoztak magukkal. Az erdővidéket akkor az Árpádházi király ragyogó ékszerül csavarhatta be koronájába s Hermann fia ezt a csavart hozták magukkal. Ez az igazság. S igazságnak és jognak kell uralkodnia ezen a földön“. Albert, ki a beköltöző szászoktól hazafiságot követelt, műveiben mindenütt hazafiságra intette a maga népét, melyért úgy rajongott; s ha a politikai szenvedélyek egyszer-mászor elragadták is, és ha a fajszeretet olykor erősebben kitört is belőle, az csak arra az aggodalmára vezethető vissza, hogy vannak tulzók, az állam iránt való hűséget a szász nép iránt való hűség feláldozásával akarják megvásárolni; pedig a ki önmagához hűtelen,

¹ *Michael Albert*. Sein Leben und Dichten. Von Adolf *Schullerus*. Hermannstadt. Druck und Verlag von W. Krafft. 1898. Sr. 206 lap.

hogyan akar hí lenni más, az állam iránt? Ez az ő népszerű drámájának, a Flandriaiaknak politikai és nemzetiségi alapgondolata. És ez ellen egy igazi magyarnak sem lehet kifogása, mert valóban ezen épült föl a szászokhoz való hétszázados viszonyunk.

Nem tudtam letenni *Schullerus* könyvét, míg végig nem olvastam. Talán nemesak a jól megírt könyv vonzott, hanem — s még inkább — az a kellően nem ösmert kör, a melybe vezetett. Bírálataira nem vállalkozhatom, mert ahhoz a szász viszonyok alaposabb ösmerte volna szükséges; pedig éppen ez hiányzik legnagyobb részünkénél. Beérem tehát vele, hogy megösmertessem a könyv tartalmát, vagy más szóval, hogy röviden vázoljam Albert Mihály életét és munkásságát.¹

Albert Mihály erdélyi régi szász parasztesaládból származott. A Segesvár mellett levő Apoldon 1836. okt. 21-én született. Segesvárt, majd az egyetemen Bécsben végezte tanulmányait. Tanuló korában vesztette el édes jó anyját, a kiről oly szépen írta, hogy

„Keze, a mely lesült s feltört a munkában,
Most mereven pihen a koporsójában.
Ez a kéz izzadva perzselő napon át,
A mezőn úgy vágta az arany gabonát.“²

Apja is több volt egyszerű parasztnál; levelei bizonyos iskolai s még több lelki műveltségről tanúskodnak. Ezekben a levelekben nem egyszer van szó róla, hogyan kellett potom áron eladnia lovát, szekerét, vagy egy-egy hordó borát, hogy fiát iskoláztassa. De mindent panasz nélkül tette, legfeljebb egy kis intelem kíséretében. Szinte kérleli, ne haragudjék, hogy olesó lévén a bor, annak az árából csak oly keveset küldhet neki. Az édes anya halálával a gazdaság

¹ *Schullerus* a maga könyvények anyagát jobbadán a költő hagyatékában talált kézíratos följegyzésekből merítette. Fölhasználta azonban a költő barátainak (*Sachsenheim*, *Schuller*, *Schuster*, *Wagner*, *Ziegler*) szóbeli elbeszéléseit is. *Albert* műveinek könyvészetiileg pontos jegyzéke nincs meg a kötetben; ezt a *Korrespondenzblatt* 1898. októberi száma hozza. Végül megemlézésre méltó, hogy *Schullerus* könyve a költő barátjának és biztatójának, *Dr. Müller Frigyes* püspöknek van ajánlva.

² Bátorságot veszek magamnak, hogy lefordítsam *Albert*nek azokat a költeményeit, melyeket idézek. Úgy hiszem, megérdemelnék, hogy magamfajta műkedvelő helyett igazi műfordító vállalkozzék erre a feladatra.

is rosszabbúl kezdett menni, s az egyetemi hallgató nem kapta meg pontosan havi pénzét. Elmúltak azok a régi szép idők, mikor apjának, nagyapjának Menenius Arippa meséit magyarázhatta, s együtt volt az a családi kör, mely az Arany Jánoséra emlékeztet.

Mindenütt esend, nyugalom van,
Hol ébren tart, hol álomban.
Parasztszoba téli enyhe,
Jobb tenálad oh mi lenne ?!

Öt esztendőös korától fogva a rektor és a kántor taníttatta, s II esztendőös korában került a segesvári gymnasiumba, a mikor már deklinálni tudta a mensát, ha a vizsgálaton beesült is a dativusnál. Ez a gymnasium akkor, a forradalom után élte virágkorát. Következetesebben talán sehohsem alkalmazták Thun Entwurfját. Teutsch, Müller, Fronius és a kiténő tanerőknek egész sora vállalkozott a kis Albert képzésére. Politikával keveset törődtek; tudományos eszmények hevítették valamennyit. Az igaz, hogy Albert előtt mind e tudományok közt a mennyiségtan volt a legnépszerűtlenebb. Annál inkább kitént prózai dolgozataival s különösen egyik tanára, *Haltrich* ösztönözte őt ebben a tekintetben. Sőt a gyermek-ifjú költeményeket is írt; 1855. óta ezek a versek már a legkomolyabban figyelembe vehetők. Természetes, hogy a szerelem volt költészetének legfőbb tárgya. De a tiszta, ártatlan szerelem volt ez. A mint maga írja:

„Reád pazaroltam
Minden képzeletem;
Szívemben voltál mindig —
Szívemen sohasem!”

1855 óta *Heine* a mestere; őt dicsőíti még mennyiségtani füzetének utolsó oldalára írt verseiben is. S vele költészete alaphangulatát nagyon korán eltalálta. „Tavaszi ébredése“ ezímmel ez időben írt versfüzete elég erősen emlékeztet különben *Rückert* „A szerelem tavasza“ ezimű költeménysorozatára is, vagy a *Moltke* „Tavaszi“-ára. Versei közt iskolai dolgozatok is vannak, a legtöbbet azonban saját lelkéből vette. A lángész ott esillog mindenütt ezekben a fiatalkori kísérletekben is.

Eleinte, mint a legtöbb ifjú költő, ő is olvasmányainak, kedvelt költőinek hatása alatt állt; 1855 szeptemberében pl. még *Rückert*

„Ursprung der Rose“-ja cseng fülében, midőn megírja „Liebeslust“-ját, mely magyarul ilyenformán hangzik:

Pillangó a rózsza előtt
Szíve baját nem titkolja,
Rózsza meg az ágon ülő
Fülmilének panaszolja.

Fülmile szól erdőn, mezőn,
Kicsi szíve majd megszakad;
A költőnek csicsergi el
Azokat a nagy vágyakat.

És a költő fogja lantját,
Hallgatagon, vígan megyen
S megjelenik felhők között,
A legeslegnagyobb hegyen.

Itt egyszerre előcsalja
Húrjaiból legszebb dalát, —
Csodás szava tavasz bájjal
A világon úgy hatol át.

Ugyanazt a gondolatot egy esztendő múlva már nem ilyen dagályosan, hanem inkább *Heine* könnyed modorában fejezi ki, ilyenformán:

Százsorszép.

Rózsát szeret a pillangó
És bevallja ezt neki;
De a rózsza, hejh, a rózsza
A fülmilét szereti.

A fülmile költőt szeret
És szerelemittasan
Leányt csókol meg a költő...
A dalnak itt vége van!

„A mi Albertet Heinehez vonzotta — mondja *Schullerus* — és a mi őt utánzására készítette, mint az előbbi daloeska is mutatja, nem a „nagy, végtelen nagy“ fájdalom, a költött vagy valódi fájdalom érzelmes sohaja volt, hanem a külalak könnyed bája, a szikrázó gondolat és élez, mely Albertben rokon hajlandóságot és gyakorlatot ébresztett; itt azonban oly térre esapott át, a melyen Albertnek a maga egész lelki világához hűtelennek kellett lennie“. Ő, a ki származásánál fogva, mint paraszt fiú, ismerte és szerette a természetet, új mestere, Heine módjára most ezt a természetet is a maga ízlése szerint akarta átalakítani. Heine modorában egész csapat ilyes költeményt szerzett, a miket azonban később, lerázván a Heine jármát, úgy dolgozott át, hogy ismét megnyilatkozhatott bennök az az igaz, közvetlen érzék a természet iránt, mely lelkének alaphangúlatához tartozik. Ime egy kis mutatvány az első időszakból:

A hold, ez a szerelmes
Juhász, botjára dül,
Epedve néz az éjbe:
Halványan, egyedül.

S gyakran, midőn a föld
Álomban szunnyadott,
Szemébe húzza búsan
A felhő-kalapot.

Ezt a dalt föl sem vette később összegyűjtött költeményei közé. Tanúlsígos példája ízlése változásának a *fenyőről* 1856-ban írt verse:

Mondja a fenyő a bükknek:	Mondja a bükk a fenyőnek:
„M'ért örülsz te a tavasznak?	„Levelem újra kinő —
M'ért örülsz a zöld levélnek.	De te még csak meg se' halhatsz,
Ha azok megint elasznek?“	Te szegény fenyő!“

Erőltetettebb a későbbi átdolgozás, mely a fenyőt a meghalni nem tudó Ahasvérrel hasonlítja össze. Körülbelül így:

A fenyő.

A fáknak a levéldíszét	Csak a fenyő maradt meg
Lelopta mind a tél;	S ha zöld se' víg azér' ;
De a lehullt levéltől	Rejtett sziklára vágyik —
A lombja újra él.	Szegény, bús Ahasvér!

Mutatóban még néhány dal lefordítását kísérlem meg s én sajnálom legjobban, hogy az eredetinek szépségét meg sem közelíthetem velük. Ime:

Az ibolya.

Az egeből csendes eső	Most szivárvány keletkezik
Hull alá a völgybe;	Az erdön keresztül:
A esillogó cseppeken át	Földalatti kis virágok,
Nap sugára tör be.	Tavaszi lég rezdül!

Szegfű.

Elmult vihar, el zivatar, —	A könnyen áttörő mosoly
Kiderült az ég megint;	Ilyen, ha elmult a gyász
Csak szemezve hull az eső	És ilyen, ha szívünkön a
S rajta a nap áttekint.	Hít s bizalom átezikáz!

Május.

Virág van itt, virág van ott —	Emitt rózsát hoz a tavasz,
Mindenütt a földtekén;	Ott ibolyát, orgonát —
A ki mindezt összeírná,	M'ért nem lehet a világot
Hólyag nőne ujjhegyén.	Egyszerre karolnom át!

Már ezek a diákkori versek is mutatják a lyrai költő erejét. De szélesebb látkörre, fejlettebb ízlésre az ifjú költő csak akkor tehetett szert, mikor odahagyta szülőföldjét s egyetemre ment. Gyorskocsival 1857. szeptemberében Temesváron át utazott Szegedre, hol

életében először látott vasutat; Pesten át azon ment Bécsbe. Naiv lelkesedés töltötte el az ismeretlen tájak és alkotások láttára. A Gellérthegyről a világ legszebb tájképében gyönyörködött; a lánchídnál nagyszerűbbet nem képzelt egész Európában. Bécs már éppen a legnagyobb csodálkozásra ragadta. Október 2-án útitársával dalolva hajtattott be *Jenába*, melynek egyetemén kívánt tovább tanulni. Valóságos és nemzeti érületének, tudományszomjának itt kellett teljesen kifejlődni. Főkép theologiai tanulmányokkal foglalkozott az egyetemen, a német nyelv és irodalom alaposabb megismerése végett azonban máshova vágyott s már 1858 őszén a *berlini* egyetemre iratkozott be. Egészen új világ tárult eléje, midőn gótúl tanulhatott, a Nibelungenliedről, germán mythológiáról, aesthetikáról, Goethe költészetéről hallhatta a német irodalom és tudomány jeleseit, ha ezek közül Massmann unalmas előadásai egyszer-másszor talán el is altatták. Még többet tanulhatott a múzeumokban, könyvtárakban, színházakban, hangversenyekben.

Irodalmi munkássága sem szünetelt, de bizonyos visszaesést tanúsított. Az alkalmi dalok vagy a jénai „Bierzeitung“-ba írt versei eddigi irányától nagy eltérést mutatnak. A thüringiai erdőben tett pünkösdi útját humoros prózában, versekkel teleszöve írja le, de épp úgy reminiscenciák hatása alatt áll, mint „Helgoland“ czímű dalgyűjteményében, melyben Hamburgtól Helgolandig tett útja benyomásait örökíti meg. Maga mondja az eszményről 1858-ban írt költeményében, hogy ha beérhetné álmodozásaival, a remélt szerenese képeivel, akkor esüggedt madárként kellene visszarepülnie szülőföldre; mert a mit ott álmodott és költött, azt mind megsemmisítette a hideg világ. Könnyedén, játszva nem érhetette el, a mit otthon elképzelt magának; de mint hullák fölött küzdő harczos tör előre, ezélja felé. Nem akar kifáradni abban, hogy a lényegest elválaszssa az árnyéktól. De ha fagyos kezét búcsura nyújtja neki a meztelen valóság, akkor ismét ünneplő ruhájában jőjjön hozzá a Múzsza, segítse őt eszménye felöltöztetésében s építsen barátságos otthont mind a kettejüknek.

1859-ben is panaszkodik („Mein Wunsch“), hogy mint ezéljától eltérített hajós annyi habozás és ingadozás közt rég keresi már az egyetlen biztosat és szilárdat, a hol megpihenjen, kinyugodhassa magát. De még mindig tajtékoznak körülötte a habok s a szigettől

visszasodorják az örökösen hullámzó áradatba, a sohasem szűnő harezba. Hát hiszen az élet nem olyan adománya az isteneknek, hogy a fáról úgy szedjék le, mint az őszzsel megért gyümölcsöt. Olyan kines az, a mit az embernek óráról-órára kell elfoglalnia. Így is jól van. De hogy a harezban sohase hagyja el ereje és bátorsága, a kegyes istenektől mindjárt ép és egészséges ész is kér hozzá.

A naiv szerelem énekese így téved lassankint a világfájdalmas költészetbe. Nem szereti az olyan poétákat, a kik mindig vékonyan énekelnek s olvadékony pillantásokat vetnek. Csak úgy gyönyörködteti a ezithera vékony hangja, ha erős ütéssel mély hang is beledörmög.

Mivel nem remélhette, hogy otthon azonnal alkalmazást nyer, egyetemi tanulmányai végeztével, 1859 nyarán, Bécsbe ment, hogy még egy esztendeig annak egyetemére is eljárogasson s ott, a házi tanítók eldorádójában, magánórák adásával keresse meg a mindennapit. Azonban esakhamar rájött, hogy szüleinek segítsége nélkül itt sem élhet meg. Apróbb nélkülözéseiért eléggé kárpótolta *Roskoff* tanár barátsága, mely rendkívüli hatással volt költői tehetségeinek irányadására s *Porubszky* tanár és pap vendéglátása, még inkább pedig egyik leányának a költő iránt támadt szerelme. Volt gymnasiumi tanára, *Haltrich*, szintén egyre nagyobb alkotásokra sarkalta. 1860-ban az ifjú két versét is ő adta ki először nyomtatásban s még 1859-ben felolvasta tőle a segesvári Schiller-ünnepen egyik költeményét (Schiller és Goethe az alvilágban), mely a százszok előtt először tette ismeretessé a költő nevét.

Shakespeare és Schiller, kinek színműveit Berlinben és Bécsben annyiszor esodálta, most már színdarabok írására lelkesítette őt. 1859 óta egyszerre több tárgygyal is megbirkózott, de a legtöbbet töredékben hagyta. Első drámája, „XII. Károly“, csak évek gondos munkája után készült el. Nagy erő, kitűnő formaérzék nyilvánul benne, de mégis csak könyvdráma maradt.

Még nem készült el vele, midőn 1860. nyarán visszatért szülőföldre, s Beszterezén mint gymnasiumi tanár kezdett működni. Jó eredménynyel letévén theologiai vizsgálatait, a segesvári gymnasiumhoz hítták meg, s azután ott is maradt mindvégig. Édes anyját elvesztette, de veszteségeért esakhamar megvigasztalta *Müller Fri-*

derikával (a mostani püspök nővérével) kötött boldog házassága. Ez időben írt szerelmes versei a legszebbek közé tartoznak. De mégis elég gyakran visszakíváncozott a nagy városba, hol irodalmi sikereket remélhetett. Az itthon maradással azonban kibékítette az a gondolat, hogy szász népe műveltségét jobban emelheti, ha minden irodalmi munkásságát neki szenteli. S *Teutsch* Traugott brassói leányiskolai tanítóval szövetkezve, nem egy irodalmi vállalatot valósított meg. Az igazi szász szépirodalom megalapítása kettőjük érdeme.

Schullerus azonban megemlékezik az úttörőkről is; különösen *Lebrecht*-ről, ki 1776-ban egy regénnyel (*Das unerkannte Verbrechen oder die Merkwürdigkeiten Samuel Hirtendorus*) vezette be a szász irodalmat a nagy német irodalomba. Meleg sorokat szentel *Filtsch*nek, *Seivert*nek, különösen pedig *Kessler* Sámuelnek, ki 1797-ben a würzburgi csatában esett el. Oly keveset ismerünk a szász irodalomból, hogy talán nem találkozik visszatetszéssel, ha hevenyésztett fordításban ide írom *Kessler*nek egy *Höltyre* emlékeztető versét, melyet Schullerus maga is mutatóban közöl. Így hangzik:

A vetés.

Gyöngyharmatos vetés, benned	Rengesz, mint egy aranytenger,
Gyönyörködik a szem	A míg időmultán
És a hajnal bíborában	Aratóknak serege jön,
El-elnéz szívesen.	Mint valami hullám.

Sarló, kasza tégedet
 Learatni kész;
 Arasson le, míg le nem dönt
 A vihar, a vész!

Pár szóval megemlékezik Schullerus a *Heyser* Keresztély (1776—1839.), *Schuller*, *Brecht*, *Schuster*, *Roth* Dániel (1801—1859.) és *Marlin* József (1824—1849.) költészetéről is, melylyel azonban egyik sem teremthetett iskolát. Ez az eredmény a szászoknál *Albert*nek volt fentartva.

Albert 1861-től fogva valóban bámulatos munkásságot fejtett ki. „Herr Lukas Seiler“-rel kezdte meg elbeszéléseinek sorozatát, tárgyát részint a történelemből, részint a mindennapi életből merítvén. A „Dorfschule“ és a „Kandidaten“ a falu, mások (*Traugott*, *Auf dem Königsboden* stb.) inkább a város életét festik. Köszönettel tartozunk Schullerusnak, ki ismertetésökben még a tartalom elmondására is kiterjeszkedik.

Könyvének egyik jól megírt fejezete az, melyben Albertnek az iskolában és a társadalomban kifejtett tevékenységét ismerteti. Albert 1878—1892-ig a segesvári tanítóképző-intézet élén állt, de a gymnasiumi igazgató alá rendelve, úgy, hogy önállóságra alkalma sem nyílt. Csöndesen élt hivatásának, de rendkívüli hatást gyakorolt tanítványaira, kik a leghívatottabb szász költő vezetése mellett hatolhattak a német nyelv és irodalom titkaiba. Minden este eljárt a vendéglőbe is és az „Askalongesellschaft“, mely Scheffellel is levelezésben állott, sokáig bizonyos társadalmi középpont maradt, Albert pedig ennek a vezetője. A kisváros tehát a szellemek szikrázására, vagy legalább ébrentartására is nyújtott alkalmat. Még többet a politizálásra, mely egyidőben Albert költészetét is hatalmába kerítette:

„Szász nemzetem, eljön napod —
Mit hoz reád, nem tudhatod;
De ha borúl, tudd legalább,
Mire kérdd az egek urát!“

Politikai színezetű tárczáit a szászok szintén előszeretettel olvasták, mint általában a társadalmi és irodalmi kérdésekkel foglalkozó ezikkeit is. Irt alkalmi verseket, sőt operettekét is, a melyek nem kívántak másutt tetszeni, mint a szászoknál, néha éppen csak a segesvári szászoknál. Schullerus úgy találja, hogy a költő néha kiesiségekben tetszelgett önmagának s hogy a hazatérése után eltelt húsz esztendő nem mutat valami örvendetes képet. Erejét igen is elforgásolta. S oly sokfelé elfoglalva, még a szászok irodalomtörténetére is gondolt, de csak néhány tanulmányt írhatott. Így 1872-ben Schesäus „Ruinae Pannonicae“ ezimű hőskölteményéről s tíz év mulva a Rosetum Franekianumról. Lyrai költeményeket egyideig csak asztalfiókja számára készített; így 1872-ben elhunyt legidősebb gyermekére írt szép versei is csak jóval később jelentek meg.

„Járok sötét rengetegben, —
Elvesztettem fiamat;
Hívom, hívom és figyelek,
Hátha mégis hangot ad?“

Oh, de csak a vízhang felel
S aztán csendes a vidék
És a fáról hull a harmat,
Mintha csak köny hullanék“.

Azonban végre is megvigasztalódik:

„Meváltozol te, én szívem,
Meváltozol, tudom;
Elmúlik itt e földön, el
Öröm és fájdalom.“

Mint tűnnek el, megláthatod,
A mint tovább megyek, —
Miként a messze-kékben
Eltűnnek a hegyek...“

Mint annyiszor, most is a szászok multján elmerengve igyekezett beleélni magát más gondolatvilágba. Ugyanakkor, mikor a magyar nemzeti állam fölélesztésére az első jelentékenyebb kísérletek történtek s mikor szászok és magyarok közt, különösen a hírlapirodalomban, az ellentétek mind jobban kiélesedtek, *Albert* különbséget tett az új magyarok és azok közt a régiak közt, kik a szászokat mint a művelődés jelentékeny tényezőit becsülték. „Ezek — szólt a segesvári népgyűlésen 1882. június 11. elfogadott nyilatkozatában — tudják és akarják is tudni, hogy őseink nem jöttek, a hogy ellenségeink gőgje oly gyakran gúnyolódik, mint hazátlan és segélykérő koldusok e földre, hanem; a magyar királyoktól hívatva, mint szorgalmas, rendszerető parasztok jelentek meg, a kik már első településök alkalmával képesek voltak rendezett községi életet teremteni. A nekik adott szabadságot köszönettel tudták méltányolni; de ezt ezen a földön még csak azután, egy vad természet s egy lakhatatlan pusztá leigázásával kellett elfoglalniok“.

Szász testvéreiben a régi öntudatot akarta ébreszteni, másokban a szászok műveltségtörténeti jelentőségét megértetni, midőn megírta „A flandrok az Oltnál“ című drámáját, mely az Anjouk idejében játszó Schwarzburggal együtt 1884-ben 700 év óta talán a szász nemzeti érzület leghatalmasabb megnyilatkozása. A flandriaiakat műkedvelők a bevándorlás hétszázados ünnepén Szebenben a legnagyobb hatás mellett adták elő.

Míg ebben inkább nemzeti s talán politikai sikerekre vágyott, az eredményen lelkesedve a „Harteneck“-ben már igazi színpadi diadalra törekedett, annyival inkább, mert Schuster Alboin és Rosamundája éppen a flandrok idejében (1884.) ért el ilyes művészeti tekintetben vett drámai sikert. 1886-ra már az ő drámája is ki volt nyomtatva. Tárgyúl, régi kedves eszméjét valósítva, a szász történet legnemzetibb és legdrámább anyagát, Harteneck szász comes tragoediáját választotta, körülbelül ugyanazt, melyet Jósika is feldolgozott „A nagyszebeni királyhír“-ban. Schullerus érdekes párhuzamot von a két költői alkotás és Teutsch Traugottnak 1874-ben írt szomorújátéka, Sachs von Harteneck közt és kimutatja, hogy Jósika egyáltalán nem hatott Albertre, ki nem is ösmerte az ő regényét. Albert darabját különben csak a költő halála után, 1894 június 29. Segesvárt adták elő Binder, Teutsch G. D. és Albert emlék-

tábláinak leleplezése alkalmával. Schullerus (a 172—188. lapon) behatóbb tanulmányt közöl Albert drámai stílusáról s azután diadalának tetőpontján állítja elének a költőt, midőn a szászok őt — Harteneckje után — már mint legnagyobb írójukat ünnepelték. A politikával teljesen szakított azóta, hogy népszerűsége veszendőbe látszott menni, midőn 1887-ben a magyar kormány képviselőjelöltjének programját ő is aláírta. Csak a tanítók 1889. évi nagyszabeni értekezletén győződött meg ismét, hogy politikai magatartása voltaképp nem ártott költői hírnevének s hogy a szászok őszintén szeretik. A most következő nyugalmasabb éveket esöndes költői munkásságban töltötte. 1890-ben összegyűjtve adta ki elbeszéléseit, míg lyrai költeményeiben ifjú kora szelid ábrándjaihoz tért vissza. Hangulatát ő maga rajzolja legszebben a „Máreius“-ban:

„Fölenged és olvad a jég,
Csendben figyel a természet,
Csak a kakas szól messze még
És hirdeti a húsvétet.

Világosak a nagy hegyek,
Vörösfény száll az erdőkre;
Kékben úsznak a fellegek
És csillog a folyam tükre.

Emlékezet ragadt-e meg,
Vagy új remény, új kíváнат?
Csak emeli a lelkemet, —
Úgy érzem, szárnya támadt.

A ki csendben álmodoztam,
Úgy figyelek, mint a gyermek, —
A természet beszél mostan
És a földön rá figyelnek.“

De humora, szatirikus ereje is ott van számos alkotásában, legtisztábban talán a falusi történetekben, a hogy verseinek egy ciklusát nevezi. Hutten Ulrichját is csak most készítette el teljesen, majdnem harmincz esztendei fontolgatás és tünődés után. Talán éppen ez okozta a drámai alkotásban ereje fogyatkozását; de mint költői mű, Hutten fölötté áll minden más drámájának. Még javított rajta s költői munkákat végezett, midőn 1893 ápril 21-én hirtelen szívszélhűdés vetett véget életének. Néhány nap múlva felesége is követte őt a halálban. „Ő nála — fejezi be becses tanulmányát Schullerus — sem azelőtt, sem az ő korában senki sem nyúlt mélyebben kora népeletébe. És a milyen örök ez az élet, olyan örök az ő költészete is“!

DR. MÁRKI SÁNDOR.